

Чорнобривець В. В.,

асpirант кафедри державно-правових дисциплін та адміністративного права
Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка

ПРОБЛЕМИ ТРАКТУВАННЯ ПОНЯТТЯ «ПРОФЕСІЙНА ПРАВНИЧА ДОПОМОГА» ВІДПОВІДНО ДО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

PROBLEMS OF TRANSPARENCY OF THE CONCEPT OF “PROFESSIONAL ADMINISTRATIVE ASSISTANCE” IN ACCORDANCE WITH THE LAW OF UKRAINE

У статті досліджується дефініція понять «юридична допомога», «правова допомога», «правнича допомога», «професійна правнича допомога». Зазначено деякі недоліки в розмежуванні та запропоновано своє бачення щодо їх усунення.

Ключові слова: юридична допомога, професійна правнича допомога, правова допомога, законодавство.

В статье исследуется дефиниция понятий «юридическая помощь», «правовая помощь», «юридическая помощь», «профессиональная юридическая помощь». Указаны недостатки в разграничении и внесены предложения по их устранению.

Ключевые слова: юридическая помощь, профессиональная юридическая помощь, правовая помощь, законодательство.

The article deals with the definition of the concepts of “legal assistance”, “legal aid”, “legal aid”, “professional legal assistance”. Some disadvantages are noted in the delimitation and their vision for their elimination is proposed.

Key words: legal assistance, professional legal assistance, legal aid, legislation.

Актуальність теми. В юридичній науці поширені думки щодо неоднозначності понять правої, професійної правничої та юридичної допомоги у вітчизняному законодавстві: «Через те, що сьогодні в законодавстві України наявний дуалізм у визначенні поняття правої, професійної правничої та юридичної допомоги (у ст. 59 Конституції України використовується термін «професійна правнича допомога», у ст. 44 старого Кримінально-процесуального кодексу України – «юридична допомога», а в новому Кримінальному процесуальному кодексі України вживається термін «захист»), можна зробити висновок, що всі ці терміни вживаються законодавцем як синоніми».

Огляд останніх досліджень і публікацій. Проблеми сфери правої організації захисту прав і свобод громадян, а саме професійної правничої допомоги, завжди перебували в полі зору науковців, про що свідчать публікації Т. Варфоломеєвої, О. Шило, О. Яновської, В. Медведчука, М. Михеєнка, С. Сафулька, О. Святоцького.

Мета статті полягає у всебічному дослідженні основних понять забезпечення захисту на законодавчому рівні, визначених нині, а також закріплених у минулому в нормативно-правових актах.

Виклад основного матеріалу. Нормативний зміст юридичної допомоги передбачає повсякчасне її надання людині, громадянину, особі лише відповідно до встановленого, конкретизованого за видом, законодавчо регламентованого підґрунтя, тобто ознакою юридичної допомоги є визначення її виду, форми, ідентифікації щодо законодавства, правових норм, практичного їх застосування для забезпечення реалізації права, свободи людини, громадянина, особи, захисту цього права, свободи чи відновлення в разі порушення. У прикладному аспекті зміст, напрям, обсяг юридичної допомоги визначаються

змістом правничих дій, які випливають із законодавчого регламентування сутності прав та свобод і яких потребує людина, громадянин, особа для забезпечення реалізації захисту чи відновлення останніх.

Отже, сутність юридичної допомоги полягає в такому:

– надання допомоги ґрунтуються на встановленні її змісту на основі конкретизації правового поля, до якого вона належить та в якому надається окремій людині, громадянину, особі. Зрозуміло, що коли зміст допомоги не перебуває в полі дії законодавства чи є протизаконним, про її надання не йдеся;

– допомога спрямована на забезпечення точно визначеного права, щодо якого в особі є потреба в реалізації, захисті чи відновленні, тобто коли особа потребує допомоги за обставин, які підлягають дії двох видів (напрями, розділ, пункти) права, то йтиметься про два види юридичної допомоги;

– видом юридичної допомоги є допомога особі в окремій галузі (вид, напрям, розділ, пункт) права, яким вона обґрунтовується, аргументується й убезпечується, тобто вихідним елементом для визначення змісту й ідентифікації конкретної юридичної допомоги є її правова основа за наявності особи, яка потребує цієї допомоги.

Саме тому, на наш погляд, у старому Кримінально-процесуальному кодексі України вживається термін «юридична допомога», оскільки йдеся про надання необхідної допомоги під час провадження в кримінальній справі, тобто в одній галузі права. За тієї ж мотивації – належності до однієї галузі права – йдеся про одержання юридичної допомоги установленим кримінально-виконавчим законодавством порядком за Правилами внутрішнього розпорядку установ виконання покарань.

Водночас правова допомога (від слова «право») є ширшим поняттям, ніж «юридична допомога»,

оскільки перебуває в системі загальнообов'язкових, формально визначених правил поведінки, які встановлюються, охороняються і гарантуються державою з метою врегулювання найважливіших суспільних відносин.

Відомо, що термін «право» вживається в багатьох значеннях, наприклад: як моральне право батьків отримувати допомогу від дітей, що виводиться з моральних норм суспільства; право керівника політичної партії визначати курс політичної партії, що визначається корпоративними нормами; право першості в черзі, що випливає зі звичаїв; право взяти шлюб у християнській церкві, що ґрунтуються на канонічному праві конкретної церкви; право на життя, що закріплене в Конституції України; трудове право як система правових норм, що регулюють порядок реалізації права на працю; природне право нації на самовизначення. Тобто категорія «право» вживається і в неюридичному смыслі цього слова, оскільки існують моральні права, права членів громадських організацій, партій, союзів, права, що з'являються на основі звичаїв.

Вважаємо, що правова допомога наявна в межах, що визначають значення права як:

– здійснюваної державою форми законодавства, системи встановлених або санкціонованих державою загальнообов'язкових правил (норм) поведінки;

– інтересів окремої особи, суспільної групи, які спираються на закон, релігійні постулати, давні звичаї тощо, обумовлені постановою держави, установи тощо, захист інтересів і можливостей особи щодо участі в чому-небудь, одержання чогось тощо;

– зумовлені певними обставинами підстави, здатності, можливості робити, чинити що-небудь, користуватися чим-небудь.

Коли ж ідеться про безпосереднє надання правової допомоги стосовно її потреби для окремої людини, громадянина, особи, то вирізняється зміст за її ідентифікацією щодо законодавства, правових норм, практичного їх застосування для забезпечення реалізації права, свободи людини, громадянина, особи, захисту цього права, свободи чи відновлення в разі порушення. Тобто правова допомога конкретизується як вид чи сукупність видів юридичної допомоги, спрямованих на забезпечення реалізації прав і свобод конкретної людини, громадянина, особи, захисту цих прав і свобод, їх відновлення в разі порушення.

З огляду на зазначене пропонуємо таке авторське визначення: правова допомога – будь-який вид чи сукупність видів юридичної допомоги, спрямованих на забезпечення реалізації прав і свобод людини, особи, громадянина, захисту цих прав і свобод, їх відновлення в разі порушення.

Підкреслюємо, що у визначенні правової допомоги:

– сутність правової допомоги передбачається в більш широкому аспекті щодо її конкретного правового змісту (останній може стосуватися різних із виокремлених видів права), оскільки в розкритті сутності основною є спрямованість (адресність)

на забезпечення реалізації прав і свобод людини, громадянина, особи, захисту цих прав і свобод, їх відновлення в разі порушення;

– конкретизація змісту правового характеру допомоги щодо прав та свобод, які потребують захисту чи відновлення в разі порушення, приводить до визначення виду чи сукупності видів юридичної допомоги, які включає певна правова допомога.

Доказами об'ективності запропонованих нами визначень правової та юридичної допомоги є розгляд та встановлення аналогів наведеної науковими визначення правової та юридичної діяльності.

С. Гусарев правовою діяльністю пропонує називати один із видів соціальної діяльності, що здійснюється суб'єктами права з використанням правових засобів та з метою отримання правового результату, унаслідок чого відбувається створення права, його розвиток та реалізація в процесі функціонування суспільних відносин. Юридична діяльність, на його думку, – це різновид правової діяльності, що здійснюється у формах практичної, освітньої та наукової, юристами на професійній основі з метою отримання відповідного правового результату, задоволення потреб та інтересів соціальних суб'єктів [7, с. 67].

Співвідношення сфер правової та юридичної діяльності характеризується причинно-наслідковими зв'язками. Сфера-причина є джерелом появи сфери-наслідку або її складових елементів, а перетворення, що відбуваються у сфері-причині, зумовлюють корінні перетворення у сфері-наслідку. Правова й юридична діяльність співвідносяться як загальне й окреме [7, с. 68].

Отже, правова допомога є більш широким, а юридична допомога (чи сукупність її видів) – вужчим поняттям: правова допомога охоплює всі види юридичної допомоги. Визначаючи співвідношення правової й юридичної допомоги, говоримо про ціле та частину. Правова допомога є ширшим поняттям від поняття «юридична допомога», оскільки передбачається в системі загальнообов'язкових, формально визначених правил поведінки, які встановлюються, охороняються і гарантуються державою з метою врегулювання найважливіших суспільних відносин, а її основою є адресність надання конкретній особі, в якої потреби в такій допомозі можуть бути одночасно в декількох правових площинах.

Отже, ми визначилися з поняттями «юридична допомога» та «правова допомога», але, як ми вже зазначали, термін «правова допомога» у Конституції України змінений на поняття «професійна правнича допомога», а також без належного попереднього суспільного та професійного обговореня законодавцем уведено (ст. 15 Цивільного процесуального кодексу (далі – ЦПК) України, ст. 16 Господарського процесуального кодексу (далі – ГПК) України) нове юридичне поняття – «правнича допомога».

Ми не будемо розглядати лінгвістичну цінність створення та запровадження цього поняття. Зупинимося лише на формулюванні й окресленні питань, які з'явилися під час спроби визначити зміст ново-

створеного юридичного терміна для безпомилкового застосування відповідних законодавчих положень.

Отже, частини перші вищеперелічені статей процесуальних кодексів містять гарантії щодо прав учасників судових процесів користуватися «правникою допомогою». Аналіз наступних частин цих самих статей (ч. 2 ст. 15 ЦПК України, ч. 2 ст. 16 ГПК України) дає розуміння того, що «правнича допомога» – це складне поняття, яке поділяється (залежно від критеріїв) на різні види, одним із таких видів є «професійна правнича допомога».

У зв'язку з такою, вибудованою законодавцем, конструкцією постають логічні питання (як мінімум два):

1. Якщо «професійна правнича допомога» – це один із видів «правничої допомоги», то які ще існують, за якими критеріями розподіляються і де зазначені інші види «правничої допомоги»?

2. Якщо існує «професійна правнича допомога» як один із видів більш ширшого, загального поняття, то, мабуть (за таким критерієм розподілу на види), має бути і «непрофесійна правнича допомога»?

Ч. 3 ст. 15 ЦПК України тільки підтверджує, що «правнича допомога» – це складне поняття, яке включає в себе (поділяється на) різні види. Так, за критерієм «платність» законодавець визначає окремий вид «правничої допомоги» – «безплатну правничу допомогу».

Отже, зміст ст. 15 ЦПК України та ст. 16 ГПК України формує уяву й опосередковано визначає, що «безплатна правнича допомога» та «професійна правнича допомога» є різновидами і складовими частинами більш загального складного поняття – «правнича допомога».

Якщо стосовно визначення поняття «професійна правнича допомога» можна хоча б дискутувати, спираючись на ч. 2 ст. 15 ЦПК та ч. 2 ст. 16 ГПК (залежно від трактування їхнього змісту), то щодо визначення поняття «правнича допомога» варто зазначити, що чинне законодавство взагалі не містить будь-яких роз'яснень – законодавець разом із уведенням нового терміна з невідомих причин не виклав своє розуміння його змісту.

Законодавство України містить визначення іншого сталого юридичного поняття, яке ми розглядали вище: «правова допомога» – надання правових послуг (правової інформації, консультацій і роз'яснень із правових питань; складення заяв, скарг, процесуальних та інших документів правового характеру; здійснення представництва інтересів особи в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами; забезпечення захисту особи від обвинувачення; надання особі допомоги в забезпечені доступу особи до вторинної правової допомоги та медіації), спрямованих на забезпечення реалізації прав і свобод людини і громадянина, захисту цих прав і свобод, їх відновлення в разі порушення.

Таке стало поняття («правова допомога»), разом із його структурою (види «правової допомоги») та вищезазначенним його визначенням є незмінними

тривалий час і дотепер кореспонduються та застосовуються в положеннях відповідних профільних законів України, серед яких закони «Про безоплатну правову допомогу», «Про адвокатуру та адвокатську діяльність».

На наш погляд, поширення термінів «правнича допомога», «професійна правнича допомога» дало старт вживанню новоствореного терміна без точного юридичного визначення його змісту, спричинило суперечливу ситуацію щодо розуміння одночасного існування в законодавстві понять «правнича допомога» та «правова допомога» без роз'яснення їхнього змісту, визначення їхнього логічного місця серед інших правових явищ.

Наявний дисбаланс між гарантіями, наданими відповідними положеннями процесуальних кодексів, та зasadничими гарантіями, задекларованими в Конституції України (ч. 1 ст. 15 ЦПК України і ч. 1 ст. 16 ГПК України містять гарантії щодо прав учасників судових процесів користуватися «правникою допомогою», а ч. 1 ст. 59 Конституції України містить гарантії виключно щодо права особи на «професійну правничу допомогу»).

Отже, постає питання невизначеності щодо правомірності законного існування інституту «безплатної правової допомоги» (ч. 1 ст. 59 Конституції України гарантує «безплатну професійну правничу допомогу», а ч. 3 ст. 15 ЦПК встановлює єдиним законним варіантом надання «безплатної правничеї допомоги». Будь-яких роз'яснень щодо змісту, визначення та механізмів реалізації цих понять у чинному законодавстві України немає. Жодним словом в цих чинних нормативних положеннях не згадується про «безплатну правову допомогу».

У зв'язку із цим, на наш погляд, створюється нове коло проблемних питань у сфері правозастосування, ускладнюється розуміння відповідних дефініцій юристами-практиками.

Першою із проблем є саме обговорення структури, визначення, змісту та співмірності понять «правова допомога» та «правнича допомога», адже наявність і належна реалізація права людини (яка добровільно або примусово бере участь у відповідному судовому процесі) на допомогу від належно підготовлених для здійснення такої діяльності осіб – один з основоположних принципів існування суспільства в правовій державі (це право має бути конституційно гарантовано та забезпечено правою державною і не обмежуватися впровадженням єдиного виду такої допомоги, як на сьогоднішній момент визначає ч. 1 ст. 59 Конституції України).

Також точне розуміння та правильне застосування юристами-практиками вищезгаданих (обговорюваних) термінів і понять будуть мати вирішальне значення для формування відповідної судової практики (наприклад, щодо врегулювання спорів за позовами про компенсацію загальним порядком шкоди, пов'язаної з витратами учасника судового процесу на відповідну допомогу, отриману у вигляді юридичних послуг від неадвокатських юридичних компаній).

Крім того, сучасне законодавства України, ускладнене регулярними численними змінами та нововведеннями, потребує, на нашу думку, іншої якості процесу створення нових юридичних понять, тобто особлива увага має бути приділена неухильному дотриманню логічності їх побудови та визначеності їхнього змісту, зрозуміlosti їх спiввiдношення з іншими правовими явищами, однаковостi їх вживання в рiзних законодавчих актах України.

Висновки. Отже, ми пропонуємо, виходячи з контексту нормативно-правових актів, пiд час створення нового термiна застосовувати прикметник «адвокатська», у такому разi цей вид правничої допомоги називався би «адвокатська правнича допомога» i вiдповiдав би своєму змiсту. Вживання прикметника «професiйна» ставить унерiвнестановище інших професiйних осiб (юристiв), якi за своєю квалiфiкацiєю, ступенем освiти мають грунтовнi пiдстави вважати,

що (надаючи вiдповiднi юридичнi послуги) здiйснюють професiйну дiяльнiсть, яка за своїм змiстом фактично i є правовою, або правникою допомогою.

Спираючись на змiст ч. 2 ст. 15 ЦПК України та ч. 2 ст. 16 ГПК України, одним iз можливих формулювань визначення поняття «професiйна правнича допомога», на нашу думку, могла бi бути така дефiнiцiя: професiйна правнича допомога – це рiзновид правничої допомоги, яка надається адвокатом в судi шляхом представництва iнтересiв участника судового процесу.

Правничу допомогу варто також розглядати як професiйну дiяльнiсть юристiв, яка гарантована законодавством, подiляється (за своею структурою) залежно вiд riзних критерiй на окремi види, зокрема (за суб'ектом надання допомоги пiд час представництва в судi) на професiйну правничу допомогу як вид правничої допомоги.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Баранов А., Марфицин П. Словарь основных уголовно-процессуальных понятий и терминов // Правовые технологии.
2. Большой юридический словарь / под ред. А. Сухарева, В. Крутских. М.: Инфра, 2004. 704 с.
3. Варфоломеева Т. Суб'ект надання правової допомоги. Адвокат. 2001. № 6. С. 3–5.
4. Ведомости Верховного Совета СССР. 1979. № 49. С. 17–90.
5. Ківалов С., Харитонов С. Кодекс адмiнiстративного судочинства України. Науково-практичний коментар. 2005. URL: www.valid_xhtml_valid_css.
6. Межа. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. i голов. ред. В. Бусел. К.; Ірпiнь, 2001. С. 517.
7. Панченко В. Юридическая помощь личности (общетеоретический аспект): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Красноярск, 2004. 210 с.
8. Про соцiальнi послуги: Закон України вiд 19 червня 2003 р. № 966–IV. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/966-15>.
9. Треба захищати iнститут захисту в новому КПК. Адвокат. 2012. № 1 (136). С. 5.
10. Удод М., Рябчиць Ю. Щодо поняття правова допомога. Вiсник Донецького нацiонального унiверситету. Серiя В «Економiка i право». Вип. 1. Т. 2. 2011. С. 502–506.
11. Український юридичний термiнологiчний словник. URL: <http://www.marazm.org.ua/document/termin/index.php?file/>
12. Фадеев П. О понятии правовой помощи личности в уголовном процессе. Уголовный процесс. 2002. № 1. С. 73–75.
13. Гусарев С. Юридична дiяльнiсть: методологiчнi та теоретичнi аспекти: автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.01. К., 2007. 35 c. URL: <http://www.nbuvgov.ua/ard/2007/07gsdmta.zip>.
14. Юридический энциклопедический словарь / гл. ред. А. Сухарев. 2 изд., доп. М.: Сов. энциклопед., 1987. 528с.
15. Юридичний словник / за ред. Б. Бабiя, Ф. Бурчака, В. Корецького, В. Цвєткова. К.: УРЕ, 1983. 872 с.